

904 (083. 24) : 063.51 (497.113)

Сармајска култура на тлу Баната

из збирке Народног музеја Зрењанин

Издавач / Народни музеј Зрењанин

За издавача / Божидар Ворџић

Аутор изложбе и каталога / Снежана Маринковић

Лектор / Божо Бобош

Превод резимеа на Енглески језик / Љубомир Величков

Графички дизајн и фотографија / Душан Маринковић

Техничка припрема / Жељко Величков

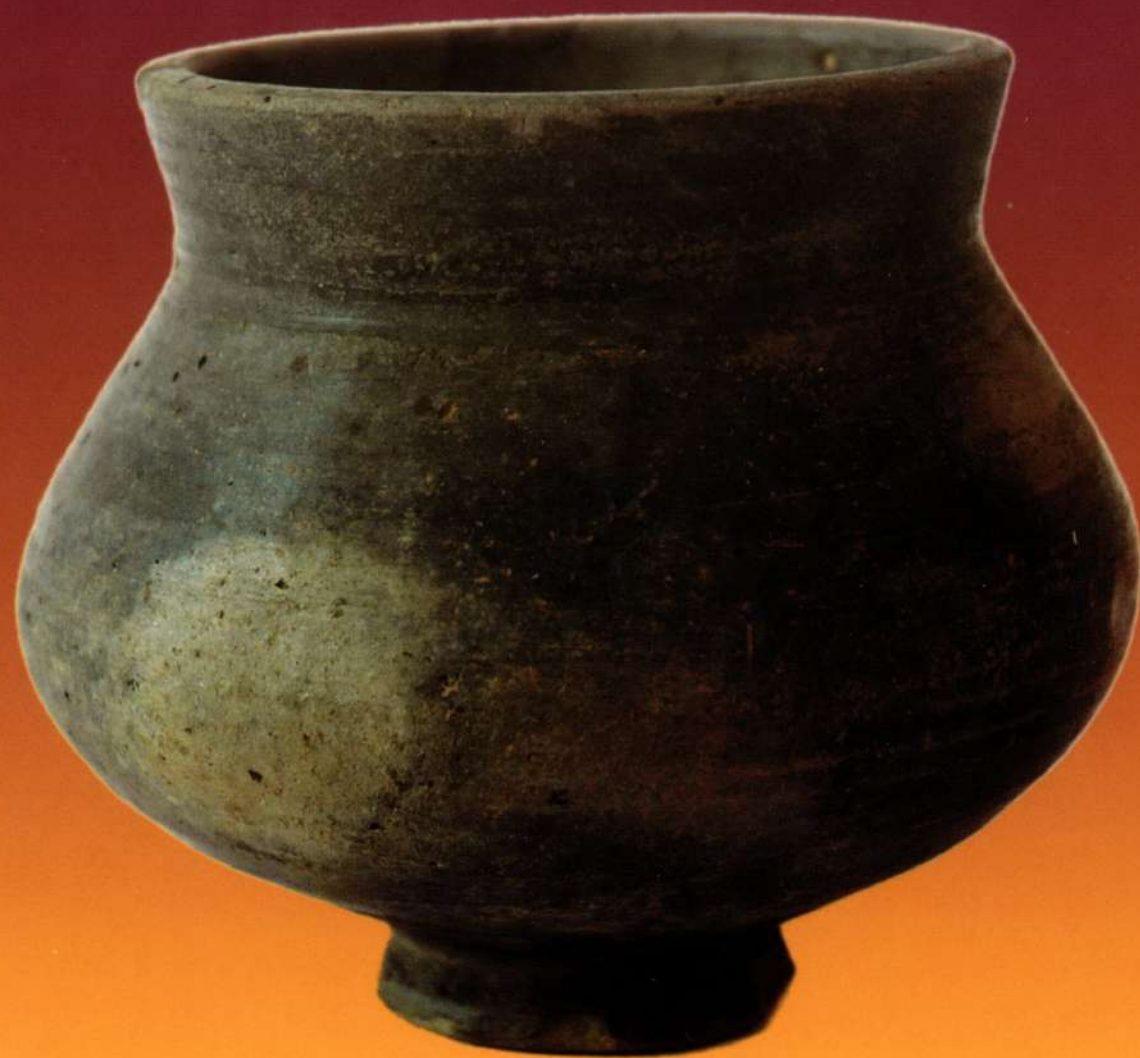
Штампа / штампарија Замуровић

Тираж / 300

Сармајска култура на тлу Баната

из збирке Народног музеја Зрењанин

Посуда
Глина; висина 11cm
Рађена на витлу, сивоплава
Мокрин
инв. бр. 773, поклон, Сасер

САРМАТСКА КУЛТУРА НА ТЛУ БАНАТА из збирке Народног музеја Зрењанин

На прелазу из старе у нову еру данашња Војводина била је насељена илирским, дачким и келтским племенима. Пропаст дачке државе на југоистоку и римска освајања временски се поклапају са доласком сарматских племена на територију северно од Дунава и у Потисје.

Сармати су иранска племена, номадска, која су од III века пре наше ере до IV века живела у областима Дона, Дунава и Црнога мора. Живећи у степским областима, развили су снажну коњицу. У даљем ширењу према југоистоку Сармати су у II веку пре наше ере овладали Скитијом и на њеној територији основали своју државу. Почетком I века нека сарматска племена почињу са пљачкашким походима. Рокселани на доњем Дунаву и Јазиги (између Дунава и Тисе) упадају у римску провинцију Мезију и неколико векова представљају снажног противника Римске империје. У тим продорима нека племена, уз дозволу Римљана, насељавају граничне области Царства и служе као најамници и колони. У III и IV веку постепено их потискују Готи и Хуни. Током освајачких похода према западу, после 375. године, Хуни приморавају Сармате да, као помоћна војска, учествују с њима у тим походима. У току сеобе народа од IV до VII века, Сармате су асимилирала разна племена.¹

Насељавање Војводине трајало у периоду од II до IV века. Први миграциони покрет почео у првој половини I в. н. е са преласком Карпата и трајао је до краја II

века. Током другог миграционог таласа Сармати насељавају Панонску низију у другој половини III века. Трећи талас досељавања одвијао се током целог IV века.

Бројне истражене некрополе, насеља као и појединачни налази сведоче о њиховом присуству на простору Баната. Најпознатији локалитети на подручју средњег Баната су: Живанићева доља – Ботош (локалитет се налази поред исушеног корита речице Шозов), Циглана – Банатски Деспотовац (откривено 17 сарматских гробова), Немачко гробље – Ечка, обала Бегеја – Зрењанин, Виногради – Орловат, Јамуре – Арадац, Каменити виногради – Арадац, Пашњак – Бело Блато, Крушка – Томашевац, Леје – Арадац.

Насеља су подизана углавном поред река. Сахрањивање се вршило у земљаним ракама, без гробне конструкције, са оријентацијом север – југ. Гробни инвентар у сарматским гробовима су, осим керамике, раскошни украсни предмети и огледала.

Керамичке посуде су различитог облика и функције. Рађене су од пречишћене глине, fine фактуре, на витлу и углавном су сивоплаве. Украшаване су утиснутим орнаментом, комбинацијом косих, хоризонталних и таласатих линија (шоље, бокали, зделе, амфоре, пехари). Посебно се истиче карактеристичан мањи бокал са једном дршком као редовни гробни инвентар. Утицаји римске културе управо је препознатљив на сарматској финој керамици. На неким локалитетима у Војводини откривене су керамичке оставе и лончарске радионице (Црвенка код Вршца итд.).

Керамичкој грнчарији припадају и посуде грубе

фактуре у мањем броју на којима су присутни утицаји аутохтоног становништва – дачког. У женским сарматским гробовима често су налажени глинени пршљеници.

У упореби је био и метал – гвожђе и бронза. Од гвожђа је израђивано оружје: мач, копље и ножеви, а од бронзе накит.

Доласком на нашу територију Сармати доносе нове елементе у култури, при чему грчко – хеленистичка и иранска компонента имају одлучујући утицај, нови стил у уметности, који је видљив на накиту. Карактеристике новог стила у изради накита огледа се и у употреби полихромије, псеудогранулације, псеудофилигране, док су мотиви геометријски и флорални. У формирању материјалне културе Сармата одлучујући утицај имали су и аутохтони келтско – дачки елементи као и римска провинцијска култура. Ти утицаји, у виду различитих стилских елемената, уочавају се на фибулама, наруквицама, наушницама, привесцима и апликацијама, огрлицама. На сарматским налазиштима, некрополама, насељима откривен је велик број богатог и раскошног накита. Осим декоративне улоге, он је код Сармата одређивао висину друштвеног положаја носиоца, а неки предмети су имали функцију амајлије и ношени су у апотропејске сврхе.²

Најразноврснију и разнолику групу украсних предмета чине фибуле : плочасте, пелта, купасте, Т – фибуле, Представљале су истовремено и накит и део ношње.

На налазиштима средњег Баната углавном се јавља-

ју плочасте фибуле. Плочасте фибуле су хеленистичко – оријенталног порекла. Највећи број ових фибула откривен је на локалитетима: Живанићева доља – Ботош, Циглана – Банатски Деспотовац, Немачко гробље – Ечка. Облик ових фибула је различит: ромбоичан, троугаон, срцолик, елипсоидан или у облику лава, коња. Орнамент је изведен у виду геометријских мотива, а флорални у виду стилизованог цвета. Израђиване су од бронзе и сребра, а украшаване емајлом у разним бојама. Одликује их рафинираност израде.

Посебно су интересантне Т – фибуле са опругом од навоја, рађене од сребра и бронзе. Овакав тип фибула био је распрострањен у свим римским провинцијама дуж лимеса, а користиле су се током II и почетком III века. Управо Т – фибуле сарматске су и произишле од римских.³

У збирци сарматског накита издваја се коленаста фибула са спиралним навојима и стопом украшеном техником емајла, са локалитета Живанићева Доља – Ботош. Коленасте фибуле датирају из римског периода биле су раширене у Горњој и Доњој Мезији. Њихова производња и употреба била је интензивна у II и III веку. Од коленастих римских фибула развиле су се и сарматске, с тим што је новина украшавање емајлом.⁴

Необичном типу фибула припада купаста. Израђена је од лошијег сребра, са опругом од навоја и белим каменом у средини. Нађена је на налазишту Циглана – Банатски Деспотовац.

Привесци као део накита имали су вишеструку функцију: коришћени су уз ношњу, ношени су као ама-

јлија, украс, централни део огрлице, о ланчићу или о појасу.

Каричице такође припадају групи привезака; рађене су од бронзе и сребра, ношени су као посебни привесци или у саставу са другим привесцима. Функцију амајлије и привеска представљали су каури (пужеви) и шкољке, са локалитета Циглана – Банатски Деспотовац. Сличне налазимо на локалитетима – Вршац, Банатски Карловац.⁵

Мушка ношња код Сармата била је допуњена појасом са копчама, пређицама и украсним оковима, док је женска одећа била украшена извезеним перлама од стаклене пасте, ћилибара, карнеола, опала. Женски гробови обилују налазима накита: прстењем, наушницама, наруквицама и апликацијама. Прстење, наруквице и наушнице израђиване су од бронзе, сребра и злата. Наушнице су округлог облика, са куком и петљом за закопчавање, док је бронзана – увијена жица, имала функцију минђуше или прстена.

У украсне предмете спадају перле (ђинђухе), по којима су Сармати и најпрепознатљивији.

Израђиване су од стаклене пасте, алмадина, јасписа, ћилибара, опала, калцедона, седефа и кречњака. Присуство кречњака и накита од кречњака може се пратити од неолита. У сарматској култури перле од кречњака везују се за сарматско – јазишку културу, цилиндричног су облика а често су комбиноване са стакленом пастом и шкољкама. Омиљени материјал код Сармата од кога су рађене перле била је стаклена паста. Упадљива је лепота богатства боја и облика перли од стаклене пасте: по облику су – цевасте, пљоснате,

округле, лоптасте, елипсоидне, правоугаоне, троугласте, боје – плаве, жуте, црвене, зелене, беле, љубичасте, црне, сиве, златно – плаве.⁶ Посебну вредност из збирке сарматске представљају огрлице од ћилибара и две од опала са налазишта Леје – Арадац и Живанићева доља – Ботош.

У појединим женским сарматским гробовима налажене су раскошне огрлице од стаклене пасте – Живанићева доља – Ботош⁷, у низовима са по 228 перли, Циглана – Банатски Деспотовац – са по 159 зрна.

Нанизане перле од стаклене пасте, ћилибара и карнеола биле су и наруквице. Димензије ових наруквица су раличите, али је упадљиво да се јављају и дечије мањих димензија.

За сарматску културу карактеристичан је, пре свега, накит, чија је естетска намена изражена у богатим формама, техници обраде, квалитету обраде, материјалу од кога је израђен, лепоти и раскоши декоративних елемената, те такав добија уметничку вредност и уметнички карактер.

Материјална култура сарматског доба позната је пре свега захваљујући изузетно богатим гробним прилозима, са некропола. Ти прилози са некропала или насеља, сведоче о стваралачкој снази израженој у богатству материјалне културе и уметничког стварања, било да се ради о накиту или керамичким прилозима. Судећи по материјалној култури, средњи с Банат од II до IV века био је интензивно насељен сарматским племенима. Такво богатство и бројност археолошког материјала констатована је на налазиштима широм Војводине

(Баваниште, Банатски Брестовац, Банатска Паланка, Банатски Карловац, Баранда, Банатско Аранђелово, Башаид, Бела Црква, Ватин, Вршац, Влајковац, Глогоњ, Делоблато, Дупљаја, Јабука, Иланца, Ковачица, Ковин, Крстур, Мокрин, Нови Кнежевац, Ново Милошево, Омољица Павлиш, Панчево, Руско Село, Сакуле, Санад, Старчево, Стара Паланка, Сефкерин, итд.) Управо такво богатство и бројност откривених налазишта и археолошког материјала, говори о развијеној сарматској култури како у Војводини тако и на подручју средњег Баната.

1 Снежана Маринковић, Накит из збирке Народног музеја Зрењанин, каталог, Зрењанин, 1993. стр. 13

2 С. Барачки, Накит Сармата у Банату, каталог, Вршац, 1975, стр 9

3 Д. Бојовић, Римске фибуле Сингидунума, Београд 1983, стр 21, 24

4 Исто 3 стр 54, 82

5 С. Барачки, Налази Сармата у јужном Банату, каталог, Вршац.

6 Велика Даугова – Рушевљан, Културно благо Војводине, Сарматска култура, Нови Сад 1980, стр. 51

7 Учитељ Лазар Николић из Ботоша, сакупио је са локалитета Живанићева доља – Ботош, археолошки материјал као и збирку сарматских налаза. Народни музеј Зрењанин откупио је сарматски археолошки материјал 1932 год. од Лазара Николића.

SARMATIAN CULTURE IN BANAT From collection National museum in Zrenjanin

Sarmatians are Iranian nomadic tribes which since the 3rd century BC lived in the areas of the Don, the Danube and the Black Sea. Living in steppe areas, they developed powerful cavalry. Early in the 1st century some Sarmatian tribes started their plundering campaigns. Rhoxolani (on the lower Danube) and Iazyges (between the Danube and the Tisza) invade the Roman province of Moesia and for several centuries they were strong opponents to the Roman Empire.

The settling of the Sarmatians to Vojvodina took place in the period from the 2nd to the 4th century. In the 3rd to 4th centuries they were gradually pushed away by the Goths and the Huns.

They built settlements near the rivers. They buried their dead in earth graves without sepulchral structure. In addition to pottery, the most frequent finds in the Sarmatian tombs include numerous luxurious ornamental items. Coming to our territory the Sarmatians brought new elements in the culture in which the Greek-Hellenistic and Iranian components have a crucial influence reflected primarily on the jewelry. The characteristics of the new style include the use of polychromy, pseudo-granulation, pseudo-filigree, while the ornamental motives are geometric and floral.

The majority of the Sarmatian material in the collection of the National Museum of Zrenjanin was gathered by excavations, through gifts and acquisitions.

The basic pottery forms are: jugs, goblets, cups, and

bowls. They were made of clay on the pottery wheel, their colour being grey-blue...

The jewelry is a part of sepulchral inventory both in male tombs and female ones. The male costume is adorned by belts and buckles, while the female costume is adorned by embroidered beads.

The ornamental items include fibulas, bracelets, appliqués, earrings, pendants and rings. They were made of bronze, silver, while fibulas were decorated in enamel technique.

The most interesting group of artefacts refers to pearls, by which the Sarmatians are recognisable.

They were used as necklaces, bracelets, and pendants. The pearls are made of glass paste, almadin, jasper, amber, opal, chalcedony, mother of pearl and limestone. The necklaces contain combinations of various types of material.

The majority of Sarmatian relics were found in the sites in the Middle Banat; Ivan•eva dolja – Botos, Ciglana – Banatski Despotovac, the German Cemetery – Ecka, Kruska – Tomasevac, Leje-Aradac, Ciglana-Novi Be•ej, Mu•lja.

Здела
Глина; висина 15,5cm
Рађена на витлу, сивоплава, украшена утиснутом таласастом линијом
непознато налазиште
инв. бр. 66.

Сармаїти
III - IV век

Здела
Глина; пречник отвора 10 цм, висина 6 цм
Рађена на витлу, сивоплава
Циглана - Банатски Деспотовац
Инв. бр. 775, поклон, Б. Авендер

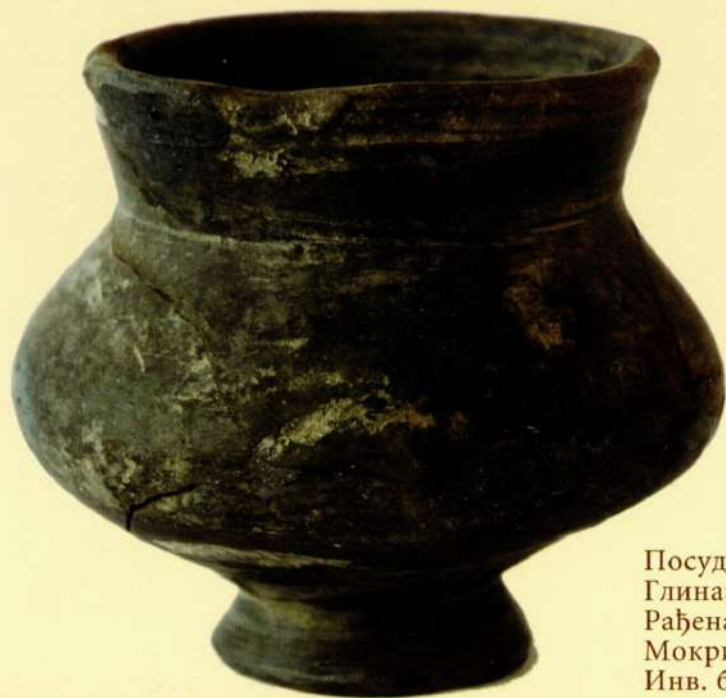
Посуда
Глина; висина 11, 5 цм
Рађена на витлу, сивоплава
Леје - Арадац, археолошка ископавања 1980
Инв. бр. 5, гроб 9

Здела
Глина; пречник отвора 11 цм, висина 5,5 цм
Рађена на витлу, сивоплава
Циглана Полет - Нови Бечеј
Инв.бр. 4553, поклон

Шоља
Глина; пречник отвора 6 цм,
висина 5,9 цм
Рађена на витлу, сивоплава
Нови Кнежевац
Инв. бр. 2796, поклон, О. Ваци

Посуда
Глина; пречник отвора 8 цм, висина 12 цм
Рађена на витлу, сивоплава
Мокрин
Инв. бр. 2793, поклон, О. Ваци

Шоља
Глина; пречник отвора 7 цм,
висина 6,5 цм
Рађена на витлу, сивоплава
Циглана Полет - Нови Бечеј
Инв. бр. 1207, случајни налаз

Шоља
Глина; пречник отвора 5,5 цм, висина 8,5 цм
Рађена на витлу, сивоплава
Циглана Полет - Нови Бечеј
Инв. бр. 3625, случајни налаз

Суд
Глина; висина 6,5 цм
Рађен на витлу, сивоплава
Циглана - Банатски Деспотовац
Инв. бр. 972, поклон, Б. Авендер

Суд
Глина; висина 7,5 цм
Рађен на витлу, са дршком, сиволав.
Циглана - Банатски Деспотовац
Инв. бр. 788, поклон, Б. Авендер

Бокал
Глина; пречник отвора 7 цм, висина 11, 9 цм
Рађен на витлу, са дршком, испод обода четири
перфориране рупице, сиволава
Леје - Арадац, археолошка ископавања 1980
Инв. бр. 1427, гроб 2

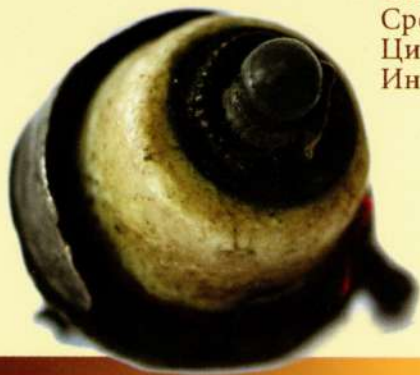
Фibuла плочаста
Бронза; дужина 3,5
Живанићева доља - Ботош
Инв. бр. 4188, откуп, Л. Николић

Фibuла коленаста
Бронза са емајлом; дужина 4 цм
Живанићева доља - Ботош
Инв. бр. 4196, откуп, Л. Николић

Т- Фibuла
Бронза; дужина 5 цм
Циглана - Банатски Деспотовац
Инв. бр. 754, поклон, Б. Авендер

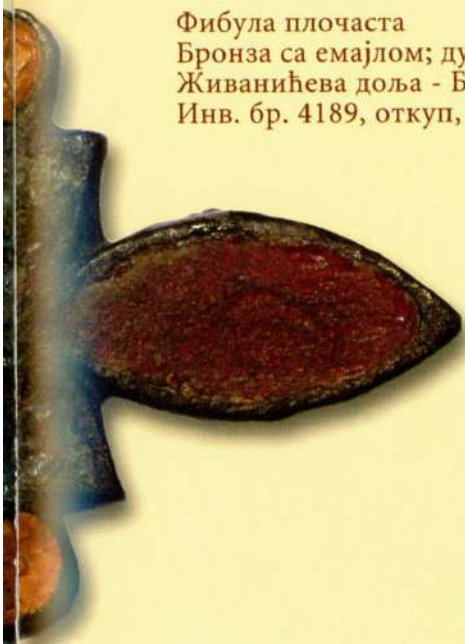

Фibuла купаста
Сребро и камен; пречник, 5цм
Циглана - Банатски Деспотовац
Инв. бр. 719, поклон, Б. Авендер

Фибула плочаста
Бронза са емајлом; дужина 4,8цм
Живанићева доља - Ботош
Инв. бр. 4189, откуп, Л. Николић

Т - Фибула
Сребро; дужина 6,5 цм
Непознато налазиште
Инв. бр. 66.

Пређица
Бронза; 3,5 цм
Циглана - Банатски Деспотовац
Сарматско - јазишка култура
Инв. бр. 691, поклон, Б. Авендер

Пређица
Бронза; дужина 10 цм
Живанићева доља - Ботош
Сарматско - јазишка култура
Инв. бр. 4182, откуп, Л. Николић

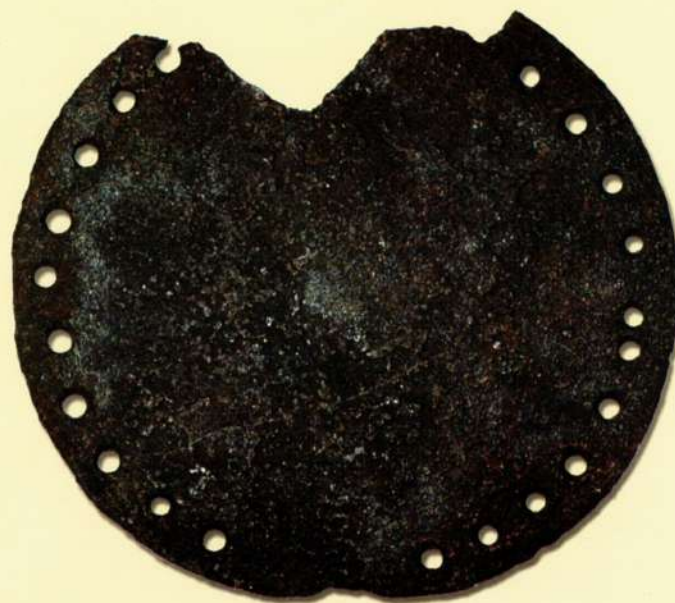

Фибула плочаста, у виду коња
Бронза; дужина 2,8 цм
Живанићева доља - Ботош
Инв. бр. 4192, откуп, Л. Николић

Привесак
Ћилибар; пречник 3,5 цм
Живанићева доља - Ботош
Инв. бр. 4073, откуп Л. Николић

Апликација
Бронза; пречник 6,2 цм
Округлог облика, око круга низ пробушених рупица
Живанићева доља - Ботош
Инв.бр. 4179, откуп од Л. Николића

Прстен
Бронза са седефом; пречник 2,6 цм
Леје - Арадац, археолошка ископавања 1979
Инв. бр. 1444